

חללית משוכללת בשמינו האפורים

דוד שחר היה מגדולי הסופרים שקמו לנו, אך נזנח בביקורת הספרות העברית. הוצאה מחודשת של ספרו מספקת לנו הזדמנות להתפעל מכישרונו האדיר כסופר, שמלבד תובנותיו הרעיוניות וסגולותיו הלשוניות ניחן בכוח סיפורי כביר

אריק גלסנר

הסיפור ההיסטורי הצית את דמיונו של שחר, והוא רקם סביבו רומן עז יצרים, שבמרכזו סיפור אהבה

תמרה היפהפייה, שעליה סיפר לו בעלה - בן בנקאים עשיר, פסיכי ורדוכי, שנותר במדבר במצרים - שהיא סולדת ממין: "אישה זו, שדומה כל כך לריטה הייווארד, שבכל מראה והילוכה תנועותיה ומבטיה החרדים עושה רושם של אש להבה, אישה זו שמלבה את היצר בכל מי שמסתכל בה, ודייה, למעשה, אישה שאין כל תאוה מינית מהבהבת בקרבה. פשוט אין היא זקוקה לכך" (עמ' 64).

כפי שמתברר לריינהולד הפצוע, תמרה הולכה שולל את בעלה, ובין השניים מתפתח רומן מיני פרוץ ומיחזע. ריינהולד, שנקרע בין תשוקתו לתמרה לבין רצונו לחזור להילחם, מגלה עד מהרה לאיזה בור אפל נפל. תמרה הלוהטת, המתרועעת עם כל שמנה וסולתה של ירושלים המנדטורית, מנהלת במקביל פרשת יחסים מפולפלת עם אחד המפקדים הבכירים של האנגלים בעיר (הוא הסביר לי [...] לתשועת נשמתו אני צריכה להכות אותו" - עמ' 181). ריינהולד נמלט מתמרה בחודה לחיק המלחמה, אבל סיפור אהבתו הנפתלת אליה לא מסתיים אלא כעבור עשרות שנים.

הרבה סגולות יש לסתיבה של שחר. השפה שלו נהדרת, עשירה ומקורית, לעתים מנצנצת בביטויים יחידאיים (הזיידמה המענגת של חלום הכלולות, למשל, בעמ' 144, המהדהדת את "זירמת סוסים זירמתם" והנ"כי הבוטחה), ועם זאת לא מסכה תשומת לב מיתרת לעצמה. הזיידה הפסיכולוגית מחייה את הדמויות (למשל, פרשת הגירושים המכוערת בין הוריו הבריטניים של ריינהולד, שמבהירה את יחס המשיכהדדיתעה שהוא חש כלפי פאמפאטליות). התובנות האסתטיות והפילוסופיות מרתקות (למשל, תובנה המתעוררת ברוד שחר הילד, הנדום למראה נזירה ישישה ומכובדת השתה ברחוב "תמר היגרי" כאחד

דוד שחר, סוכן הוד מלכותו, ידיעות ספרים, 414 עמ'

האם כישרון ספרותי הוא כישרון מולד או "תכונה" הנרכשת בעמל? האם הוא קיים בשלמותו מראשית בריאתו, או שהוא פורץ רק כעבור שנים של שכלול? בהיסטוריה של הספרות יש עדויות רבות לרביי אמנים שנאבקו קשה להפוך לרבייהאמנים שהיו (פלובר, למשל). אבל לפעמים, כשקוראים יצירה כמו "סוכן הוד מלכותו" של דוד שחר, נדמה שאדם אינו יכול להיעשות מספר גדול, ושהיכולת לספר ניתנת לסופר כפי שהיא, בשלמותה וללא סיגים, מעצם טבעו.

שחר (1926-1997) הוא מבכירי הסופרים שהיו לנו. יצירתו המונומנטלית בתשעה כרכים, "היכל הכלים השבורים", פרויקט פרוסטיאני המתרחש ברובו בירושלים המנדטורית, הוא מחשיבות הסיפורת העברית המרשימות ביותר. קצת הוציאה הוצאת "ידיעות ספרים" (בסדרה "קראתי" של העורך חיים פסח) את "סוכן הוד מלכותו", שראה אור במקור ב-1979, והוא מפציע כמו חללית משוכללת מעולם מתחכם ומתקדם בשמי כוכב ההווה הספרותי הנחשלאבולוציונית שלנו, רומן שלעומתו מחווירות כמעט כל יצירות הפרוזה הישראלית שהוזמן לי לסקור בשנים האחרונות.

הרומן בנוי על מעשה שהיה. היינריך ריינהולד היה יהודי גרמני שברח לפלשתינה בשנות השלושים, וגויס למודיעין הבריטי במלחמת העולם השנייה. בתום המלחמה נוצר קשר בינו לבין אנשי האצ"ל, והוא השתתף, בין השאר, בפיצוץ מפקדת הצבא הבריטי במלון המלך דוד. אבל אז נחשד ריינהולד בבגידה, ואנשי הארגון הוציאו עליו פסק דין מוות. הסיפור הזה הצית את דמיונו של שחר, והוא רקם סביבו רומן עז יצרים ששונה מהסיפור ההיסטורי באופן מהותי (באחריתדבר לספר מצויים הפרטים ההיסטוריים, והקורא יכול להיווכח בפער הניכר בין המציאות לבדיה).

הרומן נפתח במוצאי מלחמת יום הכיפורים. המספר - שמופיע ברומן בשם "דוד שחר" (גם ב"היכל הכלים השבורים" הציב הסופר את עצמו כדמות מתוך גלריית הדמויות, במטרה לבסס את "אמיתותן") - פוגש בסני, במהלך שירות מילואים, איש אצ"ל ותיק, שמעלה לפניו את דמותו של ריינהולד השרמנטי והמיוסר, שאותו הכיר שחר (שחר המספר) כנער ירושלמי בתקופת המנדט. עד מהרה מתחיל הסיפור לצבור תאוצה, כשהוא נע בין ברלין של שנות העשרים, מצרים ב-1942 הנאבקת ברומל, ירושלים של מלחמת העולם השנייה ואחריה, עד לסיני ב-1973 ואף קליפורניה פוטט מלחמת יום הכיפורים.

במוקד סיפורו של ריינהולד ניצב סיפור אהבתו לאישה בשם תמרה קרן, שאת בעלה הכיר בעת שירותו במצרים, מטעם הצבא האנגלי. ריינהולד נשלח לירושלים להחלמה לאחר פציעה, ושם הוא פוגש את

העגלונים הגסים - עמ' 14). הכתיבה מפולפלת ונועזת (למשל, דמותה של סילווייה, שאותה פגש ריינהולד במצרים, המנהלת פרשת יחסים פרוורטית עם סופרת אמריקנית). דמויות המשנה סגנוניות (למשל, דמותה של ג'מילה הזקנה, שכנתם של בני משפחת שחר וריינהולד).

אבל הרבה מעל לכל עומד הכוח הסיפורי, המנוע הסיפורי הכביר. שחר הוא מספר אדיר, המוליך, ובעצם מדהיר, את הסיפור, בעוד שלל התובנות הפילוסופיות, העומק הפסיכולוגי והסגולות הלשוניות נכרכים בעקבי הסיפור השועט קדימה. היכולת של שחר לרתק גדולה כל כך, התאוה שלו לספר סיפור לחטת ומידבקת כל כך, שכשקוראים את תיאור המשגלים המפורטים בין ריינהולד לתמרה מרגישים קוצר רוח קל, לא מטעמים פוריסטיים אלא מהתשוקה לשוב כבר לסיפור הנפתל שהמספר הגדול והערומי הזה רקם בשבילנו.

הקורא מרותק לסיפור למרות ("למרות", שעד מודה הזכר "לבגלל") שהוא אינו ליניארי כלל ועיקר, ומכיל טיחות רבות. למשל, בעיצומה של גלילת פרשת ריינהולד עוצר שחר, ובמהלך עשרות עמודים ברא את אחת הסאטירות המזהירות ביותר בסיפורת העברית לרודותיה, סאטירה המתמקדת בבגלן ובשלומיאיות הצה"ליים, הבאים לידי ביטוי כשהמספר נשלח ללוות "איש רוח" סלבריטאי מאמריקה שבא לכתוב כתבה על מלחמת יום הכיפורים. הסלבריטאי הזה, אייבי רייזל, "מצפן האנושות" (עמ' 279) כדברי עוזרתו הנלהבת והפתטית, זוכה במקום אחד לכמה עשרות עמודים, הנוטפים ארסיות מענגת (אם אינני טועה, שחר שירטט כאן דיוקן מודעל של אלי ויזל). סטייה אחרת מציד העלילה המרכזי, קודעת לב הפעם, היא תיאור שיגעונה של אמו של המספר כערוכ ימיה ("מן הרגע שבקעו הלומתיה הנעולים החוצה [...] נמוג כליל הפחד מפני העולם, ועם זאת נטשה היא אותו ונתקפלה פנימה" - עמ' 248).

חבל שפנינה ספרותית כזאת לא זכתה ליחס ראוי מצד ההוצאה. ברזבי הרומן נפלו שגיאות הגהה רבות ("לא" במקום "אלא" - עמ' 76; "שלה" במקום "שלו" - עמ' 175; "גר" במקום "גדר" - עמ' 222. ויש עוד לא מעט דוגמאות כאלה).

טענה ותיקה יש כלפי הונחתו של שחר בביקורת הספרות העברית (חיים באר, המצוטט בגב העטיפה, חודר עליה). ואכן, את חטאי אני מזכיר היום: במשאל שקיים לאחרונה "סופשבוע" של "מעריב", על הספרים הישראליים הטובים בכל הזמנים, נשמט מזיכרוני שחר, שספרו "נינג'ל", אחד הכרכים ב"היכל הכלים השבורים", סיפור אהבת נעורים שאין מתחרה לו, הוא ללא ספק אחד הרומנים הישראליים הטובים של כל הזמנים. תהא הביקורת שלעיל תיקון לעול הזה.